

СЈЕЋАЊА

СУСПРЕТ У ГОВЗИ

У првој половини априла 1943. године Окружни комитет Никшића нашао се изнад села Кусида у близини Никшића. Са комитетом је тих дана боравио и секретар Покрајинског комитета за Црну Гору и Боку друг Радоје Дакић. Послије дуге и тешке зиме, у којој је страдао један број позадинских партијских радника а партијске везе ослабиле, дошло је прољеће пуно оптимистичких наговјештаја и радосних ишчекивања. Скоро два мјесеца ми позадинци из околине Никшића слушали смо тутањ авионских бомби и артиљерије од правца Неретве. Знали смо да се то воде борбе са нашом војском, али услед недостатка информација нијесмо знали тачно гдје се воде. Међутим, већ од половине марта почеле су да се враћају групе четника разбијених у борби на Неретви и око Невесиња и да међу четницима шире панику причама о невјероватној снази и храбрости партизана и њиховом наоружању.

Тако су створени повољни услови за успостављање и оживљавање веза и активирање партијских организација и политичког рада на терену. Тих дана, заправо баш 15. априла, дошло је до спектакуларног бјекства партизана из Никшићког затвора. По начину на који је организовано и изведено то је био прави подвиг. Побјегло је 39 партизана, двојица су погинула приликом бјекства, а два су ухваћена и стријелана. Ова акција имала је огроман политички значај и снажан одјек у народу. Стварало се увјерење да партизани све могу и да поново долази њихово вријеме.

Добили смо информацију да су партизани заузели Невесиње и Гацко, па је друг Радоје Дакић у споразуму са ОК Никшић одлучио да пошаље Николу Поповића и мене да се пробијемо до наших јединица и повежемо са Врховним штабом и Централним комитетом и поднесемо им извјештај о стању на терену и успоставимо редовне контакте.

Нашим везама лако смо стигли до положаја које су на планини Сомини држале федералистичке јединице Вучедолске бригаде под командом Крста Поповића. Дошли смо у Копривичку чету. Скоро читава се око нас окупила, и кад су дознали ко смо и куда идемо, добро су нас угостили. Од њих смо добили обавјештење да се партизанске јединице налазе у Гатачком пољу и да патролирају све до границе према Црној Гори. Са њихових положаја могло се лијепо пратити кретање партизана. Они су од својих претпостављених добили наређење да ни по коју цијену не прелазе црногорску границу и да ступе у борбу само ако буду нападнути. Рекли су нам, такође, да вјерују да се већина њихове војске не би борила против партизана, и да то вјероватно знају и Крсто Поповић и остали издајници из федералистичког вођства, па су мобилизацију извршили само да би се покрили пред Италијанима. Сакупили су међу собом повећу количину цигарета, које су добијали као италијанско војничко сљедовање, и добро нас снабдјели за пут, а затим су нам дали пратњу до првих гатачких села.

Спуштали смо се низ Сомину, и кад смо стигли у близину села Дулића и опростили се са нашим пратиоцем, на нас је изненада отворена пушчана ватра. Заклонили смо се и покушали да се објаснимо. Знали смо да је пред нама познато партизанско упориште и да су сви сељаци партизанске присталице. Послије дужег објашњавања схватили смо о чему се ради: сељаци су држали стражу око села, да се заштите од пљачкаша из четничких јединица који су кришом упадали у села и пљачкали све што би стигли, а највише стоку. Увјеравали смо их да смо ми партизани и да идемо да се повежемо са нашим јединицама. Рекли смо им и наша имена и помињали неке њихове рођаке, партизане из Црне Горе. Све је било узалуд док се Никола није усправио, подигао руке у вис и повикао: „Пуцајте ако не вјерујете да смо партизани“. Било је то веома ризично, јер је и послје тога опалјено неколико метака у правцу нас, али је изгледа то био једини начин да нам дозволе приступ у село. Кад су се увјерили да смо заиста партизани, ордачно су нас примили, приредили праву гозбу и испратили до штаба Прве далматинске бригаде. Ту смо, поред осталих, нашли неке наше старе пријатеље и другове Богдана Нововића и Глига Мандића који је био командант бригаде. Ту смо и добили праву представу о нашој војсци. Иако уморни и исцрпљени од непрекидних борби и маршева, сви су зрачили оптимизмом. Добијао се утисак да су послје величанствених побједа на Неретви и разбијања Италијана и четника вјеровали да им се нико више не може супротставити. Нестрпљиво су очекивали да добију наређење за покрет према Црној Гори.

Штаб Треће дивизије нашли смо у Гацком. Тамо смо се мало одморили и добили обавјештење да се Врховни штаб и ЦК налазе у Говзи. Командант Радован Вукановић и политички

комесар Радомир Бабић радосно су нас дочекали и тражили да им причамо о стању у Црној Гори. Биле су то за њих, послије скоро годину дана, прве вијести са терена Црне горе.

Предложили су да нам дају пратњу до Врховног штаба, али смо ми то одбили, јер смо вјеровали да ћемо се сами лакше пробијати и брже кретати.

Стигли смо у Говзу без икаквих потешкоћа. Уз пут смо сретали колоне наших рањеника, које су се кретале према Сутјесци и Црној Гори. Чим смо стигли у Говзу јавили смо се Александру Ранковићу, Тамо су, поред Ранковића, били још и Сретен Жујовић, Милован Ђилас, Крсто Попивода, Влатко Велебит и још неколико другова који су се кретали са Врховним штабом. Поред ЦК био је смјештен и Политички курс којим је руководио Крсто Попивода, а предавачи су били остали чланови ЦК.

Одмах су нас одвели код друга Тита. Иако сам га видио 1940. године у Београду, сад сам га једва препознао. Био је доста омршао, без бркова и наочара. На себи је имао добро скројено партизанско одијело. Обрадовао се кад су му рекли одакле долазимо, а онда се обратио мени и рекао да му се чини да смо се негдје раније срели. Интересовао се како смо путовали и наљутио се озбиљно што нам штаб Треће дивизије није дао пратњу. Рекли смо му да су нам то понудили, а да смо ми одбили увјерени да ћемо сами лакше путовати. Скренуо нам је пажњу да морамо бити много опрезнији и да је пут којим смо прошли доста несигуран, јер је тај крај пун разбијених четничких група. Детаљно смо му причали о стању у Црној Гори, о раду партијске организације и нашој активности.

Ситуација није била једнака у свим крајевима. У срезовима никшићком, цетињском и даниловградском, па дијелом и у подгоричком, стање је било много боље. Током прошлог љета и јесени ми смо се у никшићком крају скоро слободно кретали по терену. Терор је био највећи у жабљачком и колашинском срезу, на Грахову и у Боки Которској, гдје су ликвидирали скоро све наше позадинске раднике. Међутим, од почетка године, а нарочито од фебруара, када су отпочели мобилизацију четника за поход према Неретви, стање се почело поправљати. Народ је схватио да су гласине о уништењу партизана чиста лаж и покушај да га деморалишу.

Током нашег излагања Тито је неколико пута коментарисао, обраћајући се Ранковићу, да није требало оставити на терену толики број одабраних партијских радника и изложити их таквим опасностима. Испричали смо им и о бјекству наших другова из Никшићког затвора, што их је све веома обрадовало.

Тито је био очигледно обрадован нашим извјештајем, јер су имали представу да је стање у Црној Гори много теже. Такву слику добили су из извјештаја другова Чила и Воја Ковачевића, који су се под невјероватно тешким условима почетком зиме пробрили из Грахова у коме је владао нечувен терор и готово

сви наши илегални партијски радници ликвидирани. До таквог закључка дошли су, дјелимично, и због бројног присуства црногорских четника на Дрини и Неретви.

Послије два-три дана поново нас је друг Тито позвао на разговор. Интересовао се о односу четника и сепаратиста Крста Поповића и њиховим односима с Италијанима. Питао нас је и за генерала Новаковића који се током зиме обрео у Црној Гори. Знали смо само да је прошао поред Никшића и упутио се ка цетињском срезу.

Послије тога почео је да нам прича о стању на свјетским ратиштима и о нашим борбама и успјесима. Послије великих успјеха које су савезничке армије извојевале на Источном фронту и у Африци вјеровало је да ће Њемци бити принуђени да повуку дио снага из наше земље, што ће нам значајно олакшати ситуацију и створити повољније услове борбе. Причао нам је и о борбама на Неретви и учешћу црногорских четника у тим борбама. Кад смо се интересовали да ли ће наше јединице наступати према Црној Гори рекао нам је да је сада наш непосредни циљ да што брже, преко масива Дурмитора и долином Дрине, избијемо у долину Лима и ту створимо базу и упориште за даље операције.

Пошто је разговор прешао и на неке обичне ствари, усудио сам се да га питам шта је са Савом Ковачевићем. Рекао сам му да смо ми у Црној Гори веома цијенили Саву као војника и као комунисту, па се чудимо што је још увијек командант бригаде. Није му било пријатно моје питање, али нам је ипак дао објашњење. Атмосфера се брзо поправила кад ми је Ранковић рекао да му испричам једну згоду коју сам доживио са четницима кад су се враћали са Неретве. Ја сам то дан или два прије тога испричао Ранковићу и Биласу, па су ме сада натјерали да то и другу Титу испричам. Наиме, почетком марта једна група нас позадинаца нашла се у селу Врбици, на граници према Херцеговини, у кући Сава Бјелице. Били смо се добро раскомотили око ватре, кад је изненада у кућу упала једна жена и повикала да четници иду право у кућу. Иако се тих дана нијесмо много плашили од четника, склонили смо се на таван куће, да не бисмо компромитовали домаћина. У кућу се просто увукао познати четнички командант Баховић са седам-осам друга. Чим су сјели тражили су воде и почели да причају о својим страдањима. Бјежали су читаву ноћ без предаха, пошто су их наше јединице разбиле, и стигли бјежећи за једну ноћ од Кифина Села код Невесиња све до Врбице у близини Билећа. Сава, наш пријатељ и партизан, као усталом и читаво братство Бјелица у Врбици, тобоже забринут, постављао им је провокативна питања да што више од њих извуче. Најзад им је поставио питање да ли има икаквог начина да се партизанима супротставе. Тада му је Баховић, потпуно деморалисан, одговорио: „Не никако. Па и да се уједини читава Црна Гора не би их могла зауставити, а не ми овако јадни

и разбијени“. Тражио је од домаћина нешто за јело, а овај му је одговорио да нема ништа у кући сем мало кромпира, а нема ко ни то да спреми јер нема ниједне жене код куће. Жене су, наиме, чим су видјеле да четници иду ка кући побјегле и склопиле се да не би биле на услузи четницима. Спремили су се да наставе пут и питали Саву да нема каквог коња за Баћовића, јер нема више снаге да се креће пјешнице. Сава им је одговорио да има једну кљусину која се једва држи на ногама да ни сама себе не може носити. Напустили су кућу и без довиђења. Послије њиховог одласка ми смо сишли с тавана и на миру добро ручали. Друг Тито се слатко смијао.

Неколико дана прије нашег доласка у Говзу погинуо је млађи брат Николе Поповића Радован, борац Првог батаљона Прве пролетерске бригаде. Друг Тито је тек тога дана за то дознао и био је веома љут на Терзића што га није обавијестио да је један Крстов син борац Прве пролетерске. Рекао је да нијесмо смјели дозволити да тако погине, јер реакција то може искористити и проносити вијести да смо га ми ликвидирали. На то је Никола Поповић примијетио да то у Црној Гори не би нико повјеровао, јер се тамо зна да су Крстови синови комунисти и да са Крстом немају никакве везе.

Најзад нам се друг Тито обратио питањем да ли бисмо могли ступити у контакт са Крстом Поповићем. Одговорили смо му да можемо кад год то хоћемо. Тада нам је друг Тито рекао да мисли да са Крстом треба још разговарати и понудити му сарадњу у борби против четника и против окупатора. „Ми смо за потпуну слободу црногорског народа и спремни смо да се за ту слободу боримо са свима који су спремни да се за такву слободу искрено боре“. „Карактеристично је то“, рекао је друг Тито, „да се Крсто није усудио да против нас пошаље своје јединице, иако су Италијани на њега вршили притисак“. На то је Никола просто упао и рекао: „Узалуд ћемо покушавати, друже Тито, јер је Крсто италијански човјек“. „Добро, ако је Крсто такав онда треба покушати са његовим нижим командантима и са његовим присталицама“, рекао је друг Тито.

У разговору са Ранковићем и другим члановима ЦК изнијели смо мишљење да би већину позадинских радника из Црне Горе требало повући у јединице и тамо послати нове људе. Молити смо да и нас двојицу пошаљу у неку јединицу, али су одлучили да нас заједно са другом Иваном Милутиновићем врате назад, у Црну Гору.

Дочекали смо и Први мај у Говзи. Пратећи батаљон и околина штаба организовали су малу свечаност уочи празника. Окупили смо се сви, осим оних који су били на дужности, око ватре. Неко је предложио да нам друг Тито прича о његовом боравку у Русији, о октобарској револуцији, о совјетским партизанима и јединицама Црвене армије. Он је пристао, али је предложио да прво ја нешто испричам, о нашем животу и раду у Црној

Гори. Био је то вече необично расположен. Прије тога, кад је код нас дошао, рекао нам је да очекује долазак савезничких војних мисија и промјену става савезника према нашој борби. Поред тога, и вијести са нашег бојишта биле су врло повољне. Наше јединице напредовале су незадрживо на читавом фронту.

Пошто сам њему већ раније причао о стању у Црној Гори, одлучио сам да будем што краћи. Изложио сам кратко о терору који су четници и окупатори проводили и о преокрету који је наступио послје њиховог пораза. Испричао сам им и о бјекству наших другова из Никшићког затвора. Желио сам да посебно нагласим да народ жељно очекује партизане, јер смо Никола и ја из разговора које смо тамо имали добили утисак да се стање у Црној Гори сматра много тежим него што је у ствари. Када сам завршио, друг Тито ми је уз осмијех примијетио да не причамо ништа о томе како смо јели јежеве. Сјетио сам се одмах да друг Тито мисли на тешкоће о којима је причао Војо Ковачевић, па сам додао: „Било је понегдје и тога, али је сада стање свуда много боље“.

Послије тога он нам је дуго причао о свом животу и раду у Совјетском Савезу за вријеме октобарске револуције. Створила се интимна, другарска атмосфера. Другови су му поставили много питања о разним проблемима, а он је на свако спремно одговарао. Било је пошалица и пјесме, па смо остали до дуго у ноћ.

Дан или два послје тога кренули смо на пут према Црној Гори. Кретали смо се заједно са Врховним штабом све до близу Шћепан-поља, гдје смо заноћили. На коначишту су другови из Пратећег батаљона наложили ватру да се огријемо, јер је ведро прољећна ноћ била доста хладна. Ватра никако да се разгори, па је у један мах друг Тито повикао, обраћајући се Николи и мени: „Гдје сте ви хајдуци? Запалите ви једну хајдучку ватру да се огријемо, ови моји то, изгледа, не умију“. Није нам било тешко да заложимо ватру, јер су око попаљених кућа биле остале ограде од добро сувих дрва, па је за час планула ватра од које се засијала читава долина. А онда је друг Тито узвикнуо: „Ето, брате мој, овако се ложи ватра!“

Сјутрадан је колона Врховног штаба наставила пут према Жабљаку, а Никола и ја са Иваном Милутиновићем пошли смо према Пиви и Никшићу.

Војин Николић